
LEGAL AWARENESS LEGAL KNOWLEDGE

Mariya Doncheva

National Military University “Vasil Levski”, Veliko Tarnovo, Bulgaria,

mimi.don@gmail.com

Abstract: Knowing the law and having legal awareness are two necessary prerequisites for building the mass public awareness and for maintaining social homeostasis and discipline. Of course, the questions of legal awareness and legal knowledge have always fascinated the researchers of law theory. Even ancient thinkers have been studying them, realizing the practical significance they are loaded with. The understanding and solving of the problems related to the legal knowledge is a necessity, dictated by the development and the need to improve and upgrade the legal education. As one of the forms of public consciousness, legal awareness has an undisputed role in implementing lawmaking and state building. Its impact on the legal culture of society as well as on the professional activities of law enforcement officers is fundamental in terms of the stability and sustainability of the public environment, the rule of law in the state, and hence the effective clear legal framework for human rights and freedoms.

Legal awareness is, by its nature, a conglomerate of psychological and theoretical ideas of the individual, connected with legal reality, as a form of the social-spiritual existence of human society. As an area of consciousness, legal awareness is connected with the reflection of legal phenomena and interrelations revealing the attitude of society and its individuals directly to the law as a whole and to the rule of law. Their notion of concepts such as legal order, lawful and unlawful. Since law is seen as an area of needs and interests, it is precisely the legal awareness that reflects people’s interests arising in the direct relationship with each other. It should also be noted that, on the one hand, legal awareness is a form of the knowledge of the world around us. On the other hand, it acts as a way to understand how the individual perceives reality that is directly responsive to the needs of public life, it draws the attention of legislative authorities to the need to create, modify and enforce the norms of law.

Legal knowledge is organically linked and conditioned by the development of social, economic, political, spiritual factors, and not least by mass conscientiousness. Therefore, legal awareness and legal knowledge have a central role for identifying and analysing the prospects for the development of law, both in terms of ensuring a decent life for every person, and to preserve justice in public relations.

Keywords: law, legal awareness, legal knowledge, legal reality, education

ПРАВОСЪЗНАНИЕ И ПРАВОПОЗНАНИЕ**Мария Дончева**

Национален Военен университет „Васил Левски“, Велико Търново, България

mimi.don@gmail.com

Резюме: Да познаваш правото и да имаш правно съзнание са две необходими предпоставки за изграждането на масовото обществено съзнание, за поддържането на обществения хомеостазис, и дисциплина. Разбира се, въпросите свързани с правосъзнанието и правопознанието винаги са вълнували изследователите на правната теория. Още древните мислители са се занимавали с изучаването им, осъзнавайки практическо значение, с което са натоварени. Разбирането и решаването на проблемите, свързани с правопознанието е необходимост, продиктувана от развитието и нуждата от усъвършенстване и надграждане на правното образование. Като една от формите на обществено съзнание – правосъзнанието има безспорна роля при осъществяване на законотворчеството и изграждането на държавата. Неговото въздействие върху юридическата култура на обществото, както и върху професионалната дейност на служителите на правоприлагащите органи, е основополагащо с оглед стабилността и устойчивостта на обществената среда, на законовия ред в държавата, а от там, и върху ефективното обезпечаване на човешките права и свободи.

По своята същност правосъзнанието е конгломерат от психологически и теоретични представи на отделния индивид, свързани с правната действителност, като форма на социално-духовното битие на човешкото общество. Като област на съзнанието - правосъзнанието, е свързано с отразяването на правнозначими явления и взаимовръзки, разкриващи отношението на обществото и отделните негови индивиди, директно към правото като цяло и върховенството на закона. Тяхната представа за понятия като правопорядък, правомерно и неправомерно. Тъй като, правото се разглежда като пространство на потребности и интереси, именно правосъзнанието отразява интересите на хората, възникващи в тяхната пряка връзка помежду им. Трябва да се отбележи, също така, че от една страна правосъзнанието е форма

на познаване на света около нас. От друга страна, то действа като начин да бъде осъзнато как индивидът възприема реалността, отговаряща пряко за нуждите на обществения живот, насочва вниманието на правотворческите органи върху необходимостта от създаване, изменение и прилагане на нормите на правото.

Правното познание е органично свързано и обусловено от развитието на социални, икономически, политически, духовни фактори, но не на последно място и от масовото правосъзнание. Следователно правосъзнанието и правопознанието имат основна роля за отчитане и анализиране на перспективите за развитие на правото, както от гледна точка на осигуряването на достоен живот на всеки човек, така и за съхраняване на справедливостта в обществените отношения.

Ключови думи: право, правосъзнание, правопознание, правна действителност, образование

Определянето същността и параметрите на правото е от особена важност за извеждане на методите за регулиране на обществените отношения, продиктувани от потребностите на човека. В юридическата наука се отделя значително внимание върху изследването на правосъзнанието и правопознанието, като взаимодействащи фактори, оказващи влияние върху правото. Изучаването и познанието на правото, като феномен и социална система, включват обективни и субективни подходи.

Гносеологията или теорията на познанието изследва природата на човешкото познание и средствата на научното познание. Нейна глава задача е проучване на закономерностите, на които е подчинено преминаването от повърхностни представи за нещата, към разбирането за тяхната същност, т.е. преминаването от знание към незнание.

Понятието „правосъзнание“ се употребява в теориите на науки като философия на правото, теория на правото, социология и ред. други. Съобразно предмета и обекта на съответната наука, правосъзнанието се разглежда като форма на общественото съзнание или, като елемент от механизма на правно регулиране. Така например Георги Бойчев определя правосъзнанието като оценъчно явление с универсален характер, за чието съдържателно формиране съществена роля играе обективното право³⁵⁶. Досежно универсалността на знанието В. Кискинов изразява противоположно мнение, извеждайки, че „опитите да се обоснове съществуването на знание като система от понятия извън познаващия субект, като универсум от ментални състояния на всички субекти, може да се приеме само като една научна фикция“³⁵⁷. Според С.С. Алексеев правосъзнанието представя отношението на хората към правото, а Н.М. Коркунов приема, че правото и правосъзнанието въобще, първоначално възникват несъзнателно. Изследвайки взаимодействието между морала и правосъзнанието, М. С. Строгович достига до извода, че „правосъзнанието се преплита с нравствеността дотолкова тясно, защото между тях не може да се проведе рязка граница, тъй като правните и нравствените възгледи и убеждения съставляват част от общия светоглед в обществото“³⁵⁸.

Формирането на правосъзнанието представлява сложен и продължителен процес, зависим от множество обективни и субективни фактори. В структурно отношение, то включва психологически, ценностни и рационални компоненти. Промените в правосъзнанието обикновено настъпват в периоди на социални, политически или икономически реформи, по време на кризи и обществени сътресения.

Присъщо на човека, правосъзнанието е търпяло множество промени през различните исторически периоди, като първоначално се е основавало на представи, базирани върху страх от наказание, вяра и чувство за дълг. За формирането на съвременното правосъзнание сериозна роля изиграват едни от най-важните етапи в историята на човечеството, свързани с възникването на буржоазните държави и формулирането принципа на буржоазното общество за господството на правото. Особена заслуга за този процес има и приемането на Декларацията за правата на човека и гражданина от 1789 г., с която се прокламират индивидуалните човешки права и се утвърждават принципите за справедливост и равенство.

В процеса на изграждане на правосъзнанието, под влиянието на общественото мнение, културните, религиозни и нравствени възгледи, както и редица други обективни и субективни фактори, човек усвоява съществуващите правни норми в обществото, които, след като са се превърнали в лични убеждения, стават вътрешни мотиви на поведение. Продължителността, с която се формира правосъзнанието, също се определя в зависимост от факторите, влияещи върху неговото изграждане. Като цяло, този период съвпада по време с процеса на социализация и придобиването на правоспособност от индивида. Съобразно това, е и линията възприета и прокарана в законодателството,

³⁵⁶ Бойчев, Г. Въведение в правото. Част втора Философия на правото, С. Юриспрес, УИ „Св. Климент Охридски“, 2006

³⁵⁷ Кискинов, В. Правната система, Ч. 1 Онтология и методология, С., УИ „Св. Климент Охридски“, 2006, с. 173

³⁵⁸ Строгович, М.С. Избранные труды. Т. 1: Проблемы общей теории права, М., Наука, 1990

въз основа на която се утвърждава, че след навършване на определена възраст, индивидите могат да бъдат носители на юридическа отговорност. Т.е. счита се, че това е моментът, в който индивидът е достигнал до едно ниво в изграждането на правно съзнание, позволяващо му да формира представа за последиците от изпълнение на правните норми. Руският учен С. А. Комаров определя правосъзнанието като „сложен феномен, набор от идеи и чувства, които изразяват не само познанието за закона, но и отношението към него, уважението към него, като към социална ценност и придобиване на умения за правомерно поведение“³⁵⁹. Това налага и извода, че законът оказва определено въздействие върху формирането и проявлението на ценностните ориентации на индивида.

Характерно за правото е, че то е съзнателно отражение на обективната действителност, защото „преди да е смисъл, правото е съзнание. Много по-лесно е да се събере в едно съзнанието относно правото, отколкото да се постигне природата на правото като съзнание“³⁶⁰ – пише М. Михайлова. С изследването на правосъзнанието се занимава и Лев Петражицки, който е един от основоположниците на психологичната школа в правото. Неговата теория се възприема и от Живко Сталев, като и двамата автори утвърждават тезата, че „правото налага действието на едни емоционални склонности, а не допуск за развитието на други. Така, то неизбежно развива и закрепва едни емоционални стремления, а отслабва и разрушава други.“³⁶¹. Индивидите възприемат правото не само по рационален начин, но и по определен начин реагират емоционално относно правната действителност като цяло. Позовавайки се на теорията на Лев Петражицки българският юрист възприема правото като „огромен психичен фактор за оформяне на обществения живот и за развитието на духовната култура... Благодарение на това правните норми крият в себе си необозрими възможности за културно-възпитателно, социално-педагогическо въздействие“³⁶². От тук следва че, вече на емоционално ниво, предметът на правното съзнание се свързва с различни правни чувства, като чувството за справедливост и вина, усещането за страх от наказание и т.н.³⁶³.

Във връзка с психологията на правосъзнанието е уместно да се отбележи, че неговата степен на развитие зависи от особеностите на правната система, от установения в държавата правов ред, както и от възприетото в обществото отношение към човешките права и свободи. Именно въз основа на посочените фактори се формира правната съвест и стремежът към справедливост.

От гледна точка на гносеологията, структурата на правосъзнанието, относно възприемането и отразяването на правната действителност, има двустепенен характер. На първо място тези процеси се извършват съобразно правната идеология, а на второ – на правната психология. Като съдържателен елемент на правното съзнание се явява чувството за справедливост, което играе важна роля в обществените отношения и по-специално върху процесите на правно регулиране.

Относно функциите на правосъзнанието В. С. Нерсесянц различава три основни. Според него те биват регулативна, оценъчна и познавателна³⁶⁴. На различно мнение, обаче е Г. Бойчев, който отбелязва, че правосъзнанието не притежава регулативни качества.

Правосъзнанието обединява в себе си практическото, теоретическото и обикновеното съзнание, което най-ярко се проявява в правотворческия процес. Правната култура на законодателните органи се състои именно в познаването и в умението за адекватна оценка на обществените потребности, съобразено с ценностните ориентации на индивидите. Именно оценката, като специфичен психически процес, се включва в правосъзнанието³⁶⁵, оказвайки значително въздействие върху законодателната дейност. Съществено е и значението на правосъзнанието в процеса на тълкуване на правото – възприема Г. Бойчев. Съгласно тезата на автора всеки един от елементите на правосъзнанието, играе различна роля при отделните видове тълкувания³⁶⁶.

Напълно разбираем тук се явява и фактът, че процесите на правотворчеството и правоприлагането няма да бъдат ефективни, ако не се основават на практическото и колективното правосъзнание, отнасящи се до правната действителност. Разбира се, приемайки един нормативен акт, с който се институционализират определени обществени отношения, законодателният орган не би могъл с точност да предвиди възможните правни последици от неговото действие. Формите на правосъзнание и

³⁵⁹ Комаров, С.А. Общая теория государства и права, М, 1998, с. 327

³⁶⁰ Михайлова, М. Правото – смисъл, сянка, противоположности, С., Акад. Изд. „Проф. Марин Дринов“, 2001, с. 13

³⁶¹ Цит. по Сталев, Ж. Културно-възпитателното значение на правораздаването - В: Годишник на Софийския университет, Юридически факултет. т. XXXII (1941-1942). С., Унив. печ., 1942, с. 1-26

³⁶² Пак там

³⁶³ Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства, М., ИНФРА, 1999, с. 269;

³⁶⁴ Пак там, с. 268

³⁶⁵ Бойчев, Г. Цит. съч., с. 51

³⁶⁶ Пак там

правопознание на хората са разнообразни, самото съзнание и манталитетът на законодателя, в много отношения, представляват субективни предпоставки, влияещи върху обективното отразяване на нуждите на обществото в дадения момент.

Психологическите закономерности, чрез които човешката дейност се осъществява са важен фактор, но в същото време, тяхната ролята не трябва да се преувеличава. Те не винаги действат като решаваща причина и трябва да се разглеждат само като отправна точка на обществените отношения, тъй като човешката психика се формира и под влиянието на съществуващите социално-икономически, културни, политически и други условия.

Един от основните проблеми на съвременното общество, се явява ниското ниво на правно познание и осведоменост, което допринася за недоверието на масите към действащото законодателство и неразбирането на ролята на правото за регулиране на обществените отношения. Заедно с тези и още редица други социални отклонения е и появата на правен nihilизъм.

Анализът на правопознанието се основава на използването не само на правната наука, но и на философията, педагогиката, психологията, социологията и разсъжденията за естеството на взаимодействието на всички средства в духовния свят на хората. Голяма роля играе и правната доктрина, с която се развива и обогатява правното познание, чиято цел е да насърчи гражданите да спазват и съблюдают правните повели.

Димитрина Милкова разглежда правопознанието като юридическа наука, представляваща сложна система от специални обществени знания за усвояване на юридическата действителност³⁶⁷, а според Цеко Торбов „съдържанието на правната наука е дадено с правното познание, а не с нормите на действащото право“³⁶⁸, докато нормите на правото могат да бъдат само предмет на познанието.

Преосмислянето на ролята на правопознанието в общественото развитие на съвременния свят е свързано както с процесите на модернизация, глобализация и политическата обстановка в съответните държави, така и с колективното съзнание на хората към настоящия момент. Правното познание е органично свързано и обусловено от развитието на социалните условия, както и от наличието на различни икономически, политически и духовни фактори. За да може да спазва законите и да ги изпълнява съзнателно, всеки гражданин трябва да притежава необходимото ниво на правно познание. На свой ред, за да стане истински стимул и контрол на законосъобразно поведение, правното познание трябва да се основава на ценности и да се превърне в обичайна форма на поведение. На свой ред, държавата е длъжна да създаде необходимите условия за повишаване нивото на правната култура и осведоменост на гражданите, посредством осъществяване на политики свързани с тези дейности. Правовата държава не е просто държава, която се придържа към законите. Това е държава, признаваща правото като мяра за свобода и справедливост, изразена именно в законите, подзаконовите актове и в практиката по осъществяване на човешките права и свободи. Ето защо, нивото на правосъзнанието и правопознанието, в дадено общество, е от изключителна важност за изграждането и поддържане устоите на правовата държава и законовия ред. Друг основен момент, свързан с разглежданата тема е органическата връзка на познанието и практиката, което е във функционална зависимост с необходимостта от постигане на истината. В тази връзка, следва важният извод, че правопознанието е една от най-значимите потребности за поддържането на демократичната държава.

Съвременното развитие на обществените отношения, е изправено пред нови предизвикателства, които налагат по-задълбоченото изследване на аспектите на правосъзнанието и правопознанието, с цел усъвършенстване механизмите на правно регулиране. Изграждането на правовата държава предполага познаването и осъзнаването на факта, че именно законът определя границите на човешките права и свободи и налага на хората задължение за тяхното спазване и уважение. С оглед на всичко споделено до тук, но и не на последно място, обществото е длъжно да прумее, че високото ниво на правосъзнанието и правопознанието са ключът към справедливото, хуманно и социално – хармонично право и да насочи усилията си в тази насока.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Комаров С.А. Общая теория государства и права, М, 1998;
- [2] Милкова, Д. Общая теория на правото, С., Албатрос;
- [3] Строгович, М.С. Избранные труды. Т. 1: Проблемы общей теории права, М., Наука, 1990;
- [4] Бойчев, Г. Въведение в правото. Част втора Философия на правото, С. Юриспрес, УИ „Св. Климент Охридски“, 2006;
- [5] Михайлова, М. Правото-смисъл, сянка, противоположности, С., Акад. Изд. „Проф. Марин Дринов“, 2001;

³⁶⁷ Милкова, Д. Общая теория на правото, С., Албатрос, с. 19

³⁶⁸ Торбов Ц., История и теория на правото, С., БАН, 1992, с. 355

- [6] Кискинов, В. Правната система, Ч. 1 Онтология и методология, С., УИ „ Св. Климент Охридски“, 2006;
- [7] Сталев, Ж. Културно-възпитателното значение на правораздаването - В: Годишник на Софийския университет, Юридически факултет. т. XXXII (1941-1942). С., Унив. печ., 1942;
- [8] Строгович, М.С. Избранные труды. Т. 1: Проблемы общей теории права, М., Наука, 1990;
- [9] Торбов Ц., История и теория на правото, С., БАН, 1992